

CONSTANTIN DANIEL

ESENIENII ȘI MANUSCRISELE DE LA MAREA MOARTĂ

Studiu fundamental privind originile,
învățăturile și influențele culturale ale
misterioasei comunități de la Qumran

EDITURA  HERALD
București

Cuprins

CAPITOLUL I

DIN ENIGMELE MANUSCRISELOR

DE LA MAREA MOARTĂ 5

1. Originea mișcării eseniene 9
2. Sciziunile din mișcarea eseniană 20
3. Cine sunt prorocii mincinoși? 27
4. Cine sunt tâlharii? 37

CAPITOLUL II

FILON DIN ALEXANDRIA ȘI ESENIENII 43

CAPITOLUL III

DOUĂ MENȚIUNI REVELATOARE DESPRE

ESENIENII DE LA MAREA MOARTĂ 91

CAPITOLUL IV

O IMPORTANTĂ MENȚIUNE A ESENIENILOR

DIN PARTEA AP. PAVEL 119

CAPITOLUL V

„IRODIENI” – DENUMIRE DATĂ ESENIENILOR

ÎN NOUL TESTAMENT 137

CAPITOLUL VI

MANUSCRISELE DE LA MAREA MOARTĂ

ȘI LITERATURA ARAMAICĂ A IUDEILOR 171

Apocriful Genezzei 185

Cartea lui Enoch 204

CAPITOLUL I

DIN ENIGMELE MANUSCRISELOR DE LA MAREA MOARTĂ

S-a spus de multe ori că descoperirea bibliotecii pustnicilor de lângă Marea Moartă reprezintă una dintre cele mai mari realizări în domeniul arheologiei din epoca noastră.

Credem că afirmația aceasta este justificată de numărul mare de scrieri găsite – din care nu s-au publicat decât o mică parte –, de interesul pe care-l reprezintă aceste texte pentru istoria religiilor și de faptul că s-au putut găsi suluri ce descriu normele de viață ale unei mișcări în care domneau comunismul de consum, pacifismul; sclavia era respinsă și predominau principii legate de obligativitatea muncii și de lepădare de bogăție.

Poate că descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă are un înțeles simbolic pentru epoca noastră, așa cum afirmă Yigael Yadin¹; în orice caz, ea a dus la publicarea unui număr imens de articole, de comunicări și de cărți.

Cu toate acestea, legat de manuscrisele de mai sus există încă nenumărate enigme, dileme ce nu au putut fi dezlegate

¹ Yigael Yadin, *The Message of the Scrolls*, New York, 1969, p. 14.

până acum. În Manuscrisele de la Marea Moartă apar foarte des expresii precum „secret”, „mister” (în aramaică *raz*, ١٦), menționându-se secretele divine (*Regula Comunității*, III, 23; IV, 18; *Războiul fiilor luminii împotriva fiilor întunericii*, X, 11; XVI, 11, 16; *Imnuri*, XIII, 16; I, 13; IX, 23; IX, 16; XII, 3 etc.) cunoscute de divinitate, de îngeri și de puterile cerești, precum și secretele „minunate” (*Regula Comunității*, IX, 18; XI, 3; XI, 5; IV, 26–27; XI, 10; *Fragmente de Imnuri*, 2, 23 etc.) pe care esenienii (sau doar unii dintre ei) susțin că ajung să le cunoască prin revelație.

Aceste secrete „minunate” par a fi experiențe extatice, fie oniroide (prin izolarea senzorială în peșteri), fie halucinatorii (prin ingerarea de substanțe halucinogene), fie fenomene iluzorii menționate în Manuscrisele de la Marea Moartă, dar și în toate apocrifele eseniene, arătându-se că membrii comunității eseniene văd îngerii, ba chiar divinitatea însăși.

De aceea aceste expresii bizare și hiperbolice din textele de la Marea Moartă – cu privire la înțelegerea divinității (*Imnuri*, XIV, 12; XV, 12), perceperea spiritului pe care divinitatea l-a așezat în esenieni (XIII, 21–22; XIV, 25; XVII, 27; XII, 11–13), cunoașterea minunilor lui Dumnezeu (XI, 28), a secretelor Sale minunate (II, 13; IV, 27–28; VII, 27; XI, 10), a secretului înțelepciunii Sale (XII, 13), a slavei Sale (XIII, 16; XV, 20; I, 29–30), a puterii Sale (XV, 20; IV, 32) – presupun neapărat extazul, căci sunt similare cu expresiile și afirmațiile profeților din *Vechiul Testament* care, în mod sigur, trăiau stări de extaz.

Aceste stări de extaz sunt descrise de proroci; de exemplu, Isaia începe cartea sa astfel: „Vedenia lui Isaia, fiul lui Amos, pe care a văzut-o despre Iuda...”¹. Sau Ieremia care scrie: „Fost-a

¹ *Isaia*, I, 1.

cuvântul Domnului către mine și mi-a zis...”¹, adică el descrie experiența sa printr-o voce pe care a auzit-o. Sau Iezechiel: „Era în cinci ale lunii a patra, anul al treizecilea, când mă afluam între robi, la râul Chebar, unde mi s-au deschis cerurile și am văzut niște vedenii dumnezeiești”².

Tot astfel se pot identifica nenumărate stări de extaz (*uimire*) la prorocii *Vechiului Testament*, iar esenienii care se numeau pe ei înșiși „văzători”, adică proroci, aveau și ei astfel de viziuni.

De altfel ne întrebăm dacă asceza severă impusă membrilor acestei mișcări, privațiunile de tot felul, celibatul, sărăcia, viața într-un pustiu arid ar fi fost cu puțință de suportat și de impus, în lipsa viziunilor, stărilor de extaz și experiențelor oniroide care întăreau mult credința și convingerile membrilor comunității eseniene.

Celor care intrau în mișcarea eseniană li se impunea să păstreze cel mai riguros secret cu privire la normele acesteia. Astfel, în *Regula Comunității* (IX, 17), citim: „să ascundă sfatul Legii” și să urască într-ascuns, „în duh de taină” pe cei ce nu fac parte din gruparea eseniană (IX, 22).

Iosephus Flavius scrie că esenienii păstrau cu cea mai mare grijă secretele grupării lor politico-religioase și învățăturile nu le împărtășeau nimănui, „chiar dacă ar fi trebuit să moară în cele mai mari chinuri din cauza aceasta” (*Bellum judaicum*, lib. II, cap. VIII, § 141).

De aceea esenienii, intrând în această grupare, depuneau jurământul (poate singurul pe care aveau voie să-l depună) de a nu dezvălui altora nimic din secretele mișcării eseniene, de

¹ *Ieremia*, I, 4.

² *Iezechiel*, I, 1.

a nu face cunoscute altora cărțile lor și de a nu spune altora numele îngerilor¹.

Riguroasa izolare a comunității de la Qumran înlesnea protejarea tainelor ei. Secretele ei nu erau dezvăluite noilor membri ai comunității decât treptat, în timp și în raport cu progresul lor în cunoașterea *Bibliei* și mai ales a avansării lor pe drumul perfecțiunii spirituale. De aceea *Regula Comunității* specifică limpede: „Să îndemne spre cunoașterea adevărului și înfăptuirea dreptății pe cei ce au ales Calea. *Pe fiecare după duhul său, în ordinea etapelor sale*, să-l călăuzească spre cunoaștere și să-l instruiască asupra tainelor minunate și adevărate [...]” (IX, 17–18).

Mai cu seamă trebuiau ascunse celorlalți iudei, care nu făceau parte din gruparea eseniană, toate țelurile și idealurile ei. Căci citim iarăși: „Toată învățătura (*litt.* „lucru”,) va rămâne ascunsă înaintea lui Izrail, dar va fi descoperită omului care caută pe Dumnezeu și va fi ascunsă dinaintea altora de teama (ivirii) duhului deznădejdi” (VIII, 11–12).

Legat de acestea s-au găsit, în peșterile din zona Mării Moarte, două scrieri eseniene în alfabet criptic ce n-a putut fi descifrat.

Viața internă a esenienilor, regulile esențiale ale comunității lor se aflau scrise în așa-numita carte *H G W* sau *H G Y*, cartea de temelie a comunității, carte care, din nefericire, nu

¹ *Bellum judaicum*, II, VIII, § 141. Trebuie tradus în acest fel pasajul mai sus-menționat din Iosephus Flavius, pentru că verbul *συντηρῆσαι* înseamnă „a păstra un secret”, respectiv este logic a i se da sensul de „a nu dezvălui un secret, un nume, conținutul unei cărți”, nicidecum sensul de „a schimba”, cum consideră unii traducători; conform Constantin Daniel, *Esséniens, zélotes et sicaires et leur mention par paronymie dans le N.T.*, în „Numen”, *International Review for the History of Religions*, New York-Leyden, aug., 1966, vol. XIII, fasc. 2, pp. 88–115 și mai ales p. 89.

ni s-a păstrat. Această carte cuprindea „legile Legământului”, „bazele Legământului” și este citată foarte des atât în așa-zisul text al *Celor două coloane* (I, 7), cât și în *Documentul de la Damasc* (X, 6; XIII, 2).

Se pare că în pasajul din *Regula Comunității* (VI, 7), unde stă scris: „să se citească din carte” (*S P R*), termenul de „carte” se referă tocmai la cartea *H G W*. Astfel, pierderea acestei cărți fundamentale a esenienilor și, pe de altă parte, taina cu care își înconjurau acțiunile și doctrinele lor au făcut să persiste o serie importantă de enigme cu privire la ei.

Această mișcare număra aproape 4 000 de membri după spusele lui Iosephus Flavius și Filon din Alexandria, așadar era cu puțin mai mică decât cea a fariseilor care număra cam 6 000 de membri.

Ne vom strădui în cele ce urmează să elucidăm unele din aceste probleme care nu au fost deciptate de cercetători.

I. ORIGINEA MIȘCĂRII ESENIENE

În mișcarea eseniană putem distinge în mod clar o influență a Egiptului antic în ceea ce privește calendarul ei.

Într-adevăr, anul egiptean (*r n p t*) era împărțit în 12 luni ($\int b d$) de 30 de zile (*h r w*) fiecare și era completat până la 365 de zile cu așa-numitele zile adăugate: „epagomene” (din greacă, *epagómenos*) (*5 h r y w r n p t*).

Anul era apoi împărțit în trei anotimpuri (*t r*) de câte patru luni fiecare ($\int h t$, „inundația”; *p r t*, „iarna” și *s m w*, „vara”).

Implicații serioase se iveau în urma faptului că egiptenii foloseau un an de 365 de zile, în vreme ce anul astronomic era de 365,25 de zile. De aceea în 120 de ani, anul legal era cu o

lună întreagă înaintea anului astronomic. Calendarul grupării eseniene și prescripțiile legate de el tindeau mai cu seamă să facă să coincidă slujirea lui Dumnezeu de către oameni cu acel cult ceresc pe care îl „oficiau îngerii”; întrucât îngerii conduc astrele pe cer, cultul esenian trebuia să coincidă cu datele calendarului revelat¹. Însă, în *Cartea Jubileelor*, VI, 32, găsim scris: „Poruncește fiilor lui Izrail să ia seamă la ani după socoteala și rânduiala (computul) lor de 364 de zile. Aceste zile împlinesc un an întreg. Să nu tulbure ei zilele și sărbătorile. Să nu omită nicio zi și să nu mute nicio sărbătoare”.

Cartea Jubileelor, la fel ca și *Cartea lui Enoch*² au fost găsite în biblioteca eseniană din peșterile de la Marea Moartă, sunt deci cărți eseniene.

Pe de altă parte, în *Documentul de la Damasc*, XVI, 34, se menționează astfel: „Iată că acesta se află conținut amănunțit în cartea împărțirii Timpurilor după Jubileele și Săptămânile lor”, deci se vorbește de *Cartea Jubileelor* și se confirmă că era o carte eseniană.

După calendarul din *Cartea Jubileelor*, anul avea 364 de zile (12 luni a câte 30 de zile fiecare, la care se adăugau 4 zile suplimentare), aceste 364 de zile fiind grupate în 52 de săptămâni. Și în calendarul grupării de la Qumran anul avea tot 364 de zile (12 luni cu 30 de zile + 4 zile suplimentare) grupate tot în 52 de săptămâni. Cele 4 zile suplimentare se adăugau câte una la ultima lună a fiecărui trimestru, deci existau patru luni cu câte 31 de zile, iar celelalte opt luni aveau câte 30 de zile. Acest calendar avea mari avantaje comparativ cu cel folosit de celelalte grupări iudaice și de Templu.

¹ Conform Jean Carmignac, *Introduction à La Règle de la Communauté*, în *Les textes de Qumrân*, I, Paris, 1961, p. 15.

² <https://www.edituraherald.ro/carti/cartea-lui-enoh-218-detail>

Anul Nou începea întotdeauna într-o zi de miercuri și toate sărbătorile cădeau mereu la aceeași dată și în aceeași zi a săptămânii. Diferența dintre anul calendaristic (364 de zile) și cel solar (365, 25 de zile) era recuperată la fiecare „jubileu”, adică la 49 de ani, când în anul calendaristic se adăugau toate zilele lipsă.

Se pare că acest calendar solar a fost adoptat în Iudeea înainte de cucerirea babiloniană (anul 586 î.Hr.) și a fost deci folosit timp îndelungat, fiind preluat din Egipt cu unele modificări.

După cucerirea babiloniană și reîntoarcerea din Babilon s-a adoptat un calendar luno-solar din calendarul babilonian, căruia i se aduseseră unele rectificări după cel grecesc.



Documentul de la Damasc (b)

Dar influența Egiptului asupra esenienilor nu se limitează numai la calendar, căci, întocmai ca preoții egipteni, ei se îmbrăcau în veșminte albe de in¹, se îmbăiau foarte des, făceau muncă fizică; preoții egipteni, se știe din stelele lor funerare, practicau diferite meșteșuguri pentru zeul pe care îl adorau. Ei aveau în templele lor o „casă a vieții”, adică o bibliotecă în care se păstrau numeroase papirusuri, ce erau citite cu asiduitate, așa cum au avut și esenienii la Qumran.

Dar cam la atât se reduc influențele egiptene în practicile eseniene, care în mod evident constituie un corp de învățături arhaice prin raportare la iudaismul existent în Palestina în secolele II și I î.Hr. și putem afirma că influențele egiptene cu privire la calendar au fost preluate de iudei cu mult înainte de exilul din Babilon, iar esenienii au menținut acest calendar, neacceptându-l pe cel nou de origine babiloniană introdus după revenirea din exil.

De asemenea, ei sunt singurii care au păstrat vechiul alfabet ebraic identic cu cel samaritean, spre deosebire de toți ceilalți iudei care au scris, după revenirea din exil, cu alfabetul pătrat ebraic de origine aramaică. Au fost găsite suluri scrise într-un alfabet vechi semit, iar numele divin apare adesea cu astfel de litere arhaice chiar în textele scrise cu alfabet pătrat, în Manuscrisele de la Marea Moartă.

S-a putut afirma că mișcarea eseniană prin arhaismul ei reprezintă o reîntoarcere la trecut ca reacție față de elenism².

Progresiva elenizare a iudaismului în veacul al II-lea î.Hr. ar fi înaintat neluată în seamă până la asasinarea marelui preot Onias al III-lea, în anul 172 î.Hr. După această crimă, iudeii

¹ Filon din Alexandria, *De vita contemplativa*, § 66.

² V. Hartmut Stegemann, *Die Entstehung der Qumrangemeinde*, Bonn, 1971.

pioși, afirmă Hartmut Stegemann¹, s-ar fi retras în regiuni ale Palestinei unde nu exista influență elenistică, și aceste regiuni ar fi fost numite în mod simbolic „țara Damascului”, în care s-a încheiat „noul Legământ” de care vorbește *Documentul de la Damasc*.

Dar toți experții se pun de acord azi în a afirma că „țara Damascului” are un sens simbolic². Mulți cercetători au identificat țara Damascului cu ținutul Qumranului³. Atunci ce sens mai poate avea expresia „țara lui Iuda”, oare, numai pentru că acest Qumran se află pe teritoriul Iudeei?

Pentru Murphy-O'Connor (*op. cit.*, p. 221), Damascul este un nume simbolic al Babilonului și argumentul său esențial e că *Documentul de la Damasc*, VII, 15, specifică: „Și voi muta... (steaua Dumnezeului vostru) în afara cortului meu la Damasc”, ceea ce reprezintă un citat din *Amos*, V, 27: „și vă voi muta pe voi la Damasc”.

Dar același citat în *Fapte*, VII, 43, înlocuiește Damasc cu Babilon: „De aceea vă voi muta dincolo de Babilon”.

Așadar, Damascul este Babilonul. Într-adevăr, Damascul reprezintă țara deportării, și de aceea, în primul rând, țara Babilonului. Dar pentru un iudeu și un preot era cu neputință să scrie: „noua Alianță în țara Babilonului”, căci Babilonul era un nume blestemat în literatura biblică, era o cetate rea care înrobise poporul iudeu, la fel ca altădată Egiptul, și prin

¹ V. Hartmut Stegemann, *op. cit.*, pp. 247–248.

² Jerome Murphy-O'Connor, *The Essenes and their History*, în „Revue Biblique”, 81-année, aprilie, 1974, p. 219.

³ A. Jaubert, *Le pays de Damas*, în „Revue Biblique”, vol. LXV, 1958, pp. 214–248; R. de Vaux, *Archaeology and the Dead Sea Scrolls*, Londra, 1969, pp. 113–114.

Babilon se reînnoiau toate nelegiuirile legate de străvechiul turn al lui Babel.

W. F. Albright¹ scrisese încă din 1957: „Pare probabil că esenienii reprezintă o grupare iudaică sectantă care a emigrat din Mesopotamia în Palestina după victoria Macabeilor” (143 î.Hr.). Această teză ar putea să explice interesul lor pentru virtuțile plantelor și ale pietrelor (se spune că Berossus ar fi compus un tratat cu privire la acest ultim subiect), atenția ce o acordau divinației și astrologiei, frecvențele lor îmbăieri (necesare din punct de vedere igienic în Irak, dar nu și în Palestina), ca și rugăciunea lor la răsăritul soarelui, zilnic, înainte de auroră, cu fața spre Soare-Răsare, toate aceste datini fiind caracteristice unor uzanțe din Mesopotamia.

După publicarea primelor suluri ale Manuscriselor de la Marea Moartă, Albright găsește o confirmare a argumentației sale în vocalizarea corectă a cuvintelor și numelor asiro-babiloniene din cartea lui *Isaia* identificată în prima peșteră de la Qumran (I Q Is), ceea ce denotă un prototip babilonian².

Așadar, conform acestor teze, esenienii au trăit în Mesopotamia cel puțin 300 de ani, dacă ei s-au reîntors în Palestina după anul 142 î.Hr. și nu în 516 î.Hr., și au fost totuși puternic influențați de mediul în care au trăit cu tot rigorismul și toată severitatea legislației lor. Un argument în plus: *Documentul de la Damasc* a fost scris pentru un grup de iudei care trăiau răspândiți printre păgâni – în speță, printre păgânii din Mesopotamia, pe când, dimpotrivă, *Regula Comunității* este

¹ W. F. Albright, *From the Slone Age to Christianity*, 2nd ed., Garden City, New York, 1957, p. 376.

² W. F. Albright, *New Light on Early Recensions of the Hebrew Bible*, în B.A.S.O.R., nr. 14, 1955, pp. 27–33.

scrisă pentru esenienii veniți din Mesopotamia care s-au stabilit în Palestina.

Pe de altă parte, întorcându-se în mediul palestinian, esenienii au întâmpinat greutăți în acceptarea lor ca iudei adevărați. Dacă nu ar fi existat unele îndoieli despre apartenența lor la poporul iudeu, de ce oare notează Iosephus Flavius că esenienii erau „iudei prin naștere”? (*Bellum judaicum*, II, VIII, nr. 119).

Istoricul evreu nu-și pune această problemă cu privire la farisei sau la saducei. Dacă nu ar fi existat unele îndoieli cu privire la originea lor evreiască, niciodată nu ar fi făcut Iosephus Flavius afirmația de mai sus, care ar fi inexplicabilă dacă mișcarea eseniană ar fi fost un fenomen pur palestinian.

Desigur, unele influențe asiro-babiloniene sunt incontestabile în gândirea eseniană, dar credem că trebuie luate în considerare mai cu seamă următoarele:

Dacă deportarea evreilor în Babilon datează din anul 586 î.Hr., dar Babilonul este cucerit de regele Cyrus la 27 octombrie 539, în fapt exilul evreilor în regiuni stăpânite de babilonienii propriu-ziși nu a durat decât 47 de ani.

Dacă admitem că esenienii s-au reîntors după victoria Macabeilor, la 143 î.Hr., atunci grupul de iudei care vor forma mișcarea eseniană a locuit în regiuni dominate de perși vreme de peste trei sute de ani. De aici o foarte puternică influență persană în doctrinele eseniene, mult mai accentuată decât cea asiro-babiloniană, această influență persană constituind dovada peremptorie a faptului că esenienii au locuit multă vreme în provincii ale Imperiului Persan.

Se știe că vechii perși aveau mai multe religii. Pe timpul Achemenizilor, adică a dinastiei persane care a luat sfârșit prin cucerirea Imperiului Persan de către Alexandru cel Mare (333

î.Hr.), în imensul imperiu fondat de Cyrus popoarele supuse își păstrasera religia lor. Suveranii acestui imperiu permiteau un oarecare eclecticism religios, nu făceau prozelitism, nici nu impuneau un anumit cult popoarelor lor.

Se pare că în grupul de popoare medo-perse, care constituia nucleul etnic principal al imperiului, existau trei religii: aceea a regilor (cunoscută nouă prin inscripții), aceea a poporului (care ne este cunoscută prin Herodot) și aceea a magilor din care ne-au rămas ca mărturie doar imnurile (*gāthā*¹) din textul *Avesta*².

Magii erau în timpul regilor Achemenizi un grup foarte respectat și constituiau în esență o castă sacerdotală analoagă leviților iudei, membri ai tribului lui Levi, care cunoșteau ritualuri ce însoțeau jertfele ce se aduceau la Templu. Magii erau deținătorii unor tradiții și unor doctrine religioase străvechi transmise lor, se spune, de către Zarathustra (Zoroastru). Aceste doctrine ale magilor strânse într-un *corpus* reprezintă *Avesta*, însă redactarea numitei *Avesta* datează de abia din secolele III–IV.

Conform tradiției parte – așa cum o regăsim în textul scris în limba pehlevi a cărții *Bundehish* – Zoroastru ar fi trăit în secolele VII–VI î.Hr. Învățătura lui Zoroastru este fondată pe existența în lume a două principii divine: Ahura-Mazda (în greacă *Ormuzd*), zeu al Binelui, căruia i se opune conducătorul duhurilor rele ale Întunericului, Angra-Mainyu (în greacă *Ahriman*).

¹ Pentru mai multe detalii, recomandăm cititorului volumul *Cânturile divine ale lui Zarathustra. Învățăturile, filosofia și misiunea Profetului revelate în textele sacre ale zoroastrismului, prima religie monoteistă a lumii: AVESTA – YASNA – GĀTHA*, publicat de Editura Herald în anul 2021. (N. red.)

² Clément Huart et Louis Delaporte, *L'Iran Antique*, Paris, 1943, p. 288.

Zoroastru susține că lumea este condusă de aceste două principii, Lumina și Întunericul, Binele și Răul, care se luptă (între ele) cu alternative de izbândă sau de înfrângere, războiul ducându-l îngerii și duhurile corespunzătoare fiecăreia dintre aceste două divinități.

Îngerii Întunericului sunt *devele*, îngerii Binelui se numesc *iasati* (sau *ised* ori *iezd*, într-o pronunțare mai nouă). Cele două mari spirite sau mari zei sunt considerați deopotrivă drept creatori a tot ce există. Ahura-Mazda a creat tot ce e luminos, curat, rațional, folositor oamenilor; lui Angra-Mainyu, dimpotrivă, i se atribuie tot ce este rău, necurat și dăunător. Zeul Luminii a creat pământul cultivabil; cel al Întunericului – deșertul; primul a creat animalele domestice, cel de-al doilea – fiarele sălbatice, păsările răpitoare, șerpilor, insectele. Elementele pure – pământul, apa și, mai ales, focul – au fost create de Ahura-Mazda, în timp ce bolile, moartea, sterilitatea sunt opera lui Angra-Mainyu.

Acest dualism are și un puternic aspect etic: Ahura-Mazda este spiritul adevărului, înțelepciunii, binelui, pe când Angra-Mainyu este spiritul minciunii, răului, impurității morale.

Între principiul Binelui și cel al Răului se duce din vremuri imemorabile o luptă acerbă. La această luptă iau parte și oamenii. *Avesta* îi cheamă pe toți să treacă de partea spiritelor luminoase...¹

Dacă citim *Regula Comunității* a esenienilor de la Qumran, vedem înfățișate aceste două spirite în luptă între ele – doctrină cu totul străină de iudaism și în mod evident împrumutată de la magii persani:

¹ S. A. Tokarev, *Religia în istoria popoarelor lumii*, trad. rom., Edit. Politică, Buc, 1974, pp. 349–350.